

Jezik u doba korone

Jedno o temeljnih obilježja jezika kao sustava znakova koji služi sporazumijevanju jest njegova mogućnost mijenjanja i razvijanja. Jezik se mijenja pod utjecajem promjena u izvanjezičnoj stvarnosti, dakle u svijetu u kojemu živimo, pri čemu su najčešće promjene na leksičkoj razini – nastaju nove riječi i izrazi, odnosno neke se riječi i izrazi zbog izvanjezičnih promjena u određenome trenutku počinju upotrebljavati učestalije, te, iako se prvotno njima služi ograničena skupina korisnika, postaju dijelom svakodnevnog, opće uporabe. Nažalost, nazivi *koronavirus* i *COVID-19* zbog virusne epidemije koja oko nas vlada u vrlo kratkome roku postali su dijelom aktivnoga leksika ne samo zdravstvenih stručnjaka nego i svih govornika hrvatskoga i drugih jezika. Osim tih naziva proširene su i njihove izvedenice, tj. novotvorenice, te brojne riječi, izrazi i imena koji se zbog izvanredne situacije upotrebljavaju češće nego što je to uobičajeno u normalnim životnim okolnostima, npr. *Stožer civilne zaštite*, *infodemija*, *pandemija*, *izolacija*, *samoizolacija*, *dezinficijens*, *nastava na daljinu* itd. U vezi s tim Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavio je *Pojmovnik koronavirusa* s dvjestotinjak riječi i izraza povezanih s pandemijom koronavirusa, koji je dostupan na mrežnoj adresi <http://jezik.hr/koronavirus>.

Koronavirus

Iako je u medicini koronavirus zabilježen još 30-ih godina 20. stoljeća, kad je prvi put otkriven u Americi kao uzročnik dišne infekcije kod pilića, široj javnosti postao je poznat u prosincu 2019. kad se naglo proširio na ljudsku populaciju, a iz kineskoga grada Vuhana kao početnoga žarišta brzo se proširio Kinom, a potom i cijelim svijetom. Uz sam virus svijetom se proširio i njegov naziv *koronavirus*. Općenito, u medicini se virus definira kao 'infektivni mikroorganizam koji se razmnožava samo u živim stanicama drugih organizama'. Virusi se dijele na porodice, potporodice, rodove i vrste, a u medicinskoj taksonomiji dobivaju i množinske latinske nazive na završetke *-idae* i *-inae* (*Herpesviridae*, *Pandoraviridae*, *Phycodnaviridae*, *Lentivirinae*, *Rubulavirinae*). Tako je i koronavirus vrsta virusa iz porodice koronavirusa čiji je latinski naziv *Coronaviridae*. Svaki virus mora biti registriran i ima svoju stručnu oznaku, a taj postupak provodi Međunarodni odbor za taksonomiju virusa. Osim oznake koju dobivaju pri registraciji (*SARS-CoV-2* oznaka je za koronavirus, *HBoV* oznaka je za bokavirus itd.), virusi imaju i nazive koji su prošireni u općoj uporabi i pravopisno se i morfološki prilagođuju u jeziku u kojemu se upotrebljavaju. U hrvatskome jeziku prema pravilu o pisanju stručnih naziva malim se početnim slovom pišu svi jednorječni nazivi te svi višerječni nazivi osim riječi koja je i sama ime ili posvojni pridjev izveden od osobnoga imena. Naziv *koronavirus* (mn. *koronavirusi*) složenica je nastala srastanjem dviju sastavnica, *korona* i *virus*. Prvi dio

naziva prilagođeni je oblik latinske riječi *corona* ‘kruna’ jer pod mikroskopom taj virus ima oblik bodljikave krune, tako da u doslovnome prijevodu *coronavirus* znači ‘krunski virus’. Kao složenice uobičajeno se u hrvatskome te u drugim jezicima pišu i drugi nazivi virusa (*alfavirus*, *bokavirus*, *ebolavirus*, *rotavirus*, *spumavirus*...). Prvi dio naziva najčešće označava područje na kojemu se virus prvi put pojavio ili neku njegovu posebnost. Tako u nazivu *ebolavirus* prvi dio *ebola* dolazi od imena rijeke Ebole u Demokratskoj Republici Kongu, u kojoj je prvi put otkriven, a *rotavirus* dobio je naziv prema latinskoj riječi *rota*, koja znači ‘kotač’, jer pod mikroskopom taj virus ima oblik kotača. Rjeđe su nazivi virusa višerječni, kao, primjerice, *virus Zapadnoga Nila*. Istodobno s pojavom koronavirusa, u jeziku nastaju i brojne novotvorenice sa sastavnicom *korona-*, kojima se u širokome rasponu značenja referira na trenutačnu društvenu zbilju u kojoj koronavirus uvjetuje poseban način ponašanja i organizaciju života. Prema analogiji s nazivom *coronavirus* i te se izvedenice pišu kao jedna riječ, tj. sastavljeno: *koronabolnica*, *koronafobija*, *koronakriza*, *koronamjere*, *koronaparty*, *koronarazdoblje*, *koronasituacija*, *koronašoping* itd. Širi popis takvih izvedenica također se nalazi u mrežnome *Pojmovniku koronavirusa*.

U manje formalnim kontekstima, uz standardnojezični naziv *coronavirus* proširen je skraćeni, kolokvijalni oblik *korona*, pa se govori, primjerice, *zbog straha od korone*, *stanje s koronom*, *sumnja na koronu* itd. Taj se naziv ne preporučuje u službenoj komunikaciji te u kontekstima u kojima se preporučuje uporaba standardnoga jezika, tj. naziva *coronavirus*, pravilno je pisati ili govoriti *zbog straha od koronavirusa*, *stanje s koronavirusom*, *sumnja na koronavirus*.

COVID-19

Naziv *COVID-19* označuje vrstu zarazne respiratorne bolesti koju prouzročuje koronavirus. Taj je naziv zapravo pokrata izvedena od engleskoga naziva *coronavirus disease* u kojoj *CO* znači *corona*, *VI virus*, *D disease*, a broj 19 označuje 2019. godinu kao godinu pojave bolesti. S obzirom na to da je taj naziv službeno tako registriran, dakle velikim slovima i s brojem koji je od pokrate odvojen spojnicom, tako ga treba i zapisivati, što u hrvatskome jeziku u praksi, i u govoru, a posebno pri zapisu, stvara poteškoće pri njegovoj sklonidbi, odnosno pisanju padežnoga nastavka.

U hrvatskome jeziku pokrate nastaju kraćenjem dviju ili više riječi i pišu se velikim slovima, npr. *DNK* (prema *deoksiribonukleinska kiselina*), *CT* (prema engl. *computerized tomography*), *EEG* (prema *elektroencefalogram*) itd., a pri sklanjanju padežni se nastavak od pokrate odjeljuje spojnicom (*DNK-a*, *CT-a*, *EEG-a*). Neke su se pokrate i leksikalizirale, tj. postale su riječi općega leksika te se pri takvu zapisu nastavak ne odjeljuje spojnicom. Među takvim su riječima i nazivi također teških zaraznih bolesti *sars* i *sida*. Naziv *sars* leksikalizirana je pokrata nastala prema engleskome nazivu bolesti *Severe Acute Respiratory Syndrome*, tj. *teški akutni respiratorni sindrom* te se uz leksikalizirani oblik *sars* u hrvatskome jeziku kao naziv te bolesti upotrebljava i pokrata *SARS* (*G SARS-a*). Naziv *sida* u hrvatskome je jeziku nastao leksikalizacijom francuske pokrate *SIDA* izvedene od naziva bolesti *syndrome d'immunodéficience acquise*, tj. *sindrom stečene imunodeficijencije*.

.....
 U skladu s pravopisnim pravilom da se zemljopisna imena iz jezika koja se ne služe latinicom, pa tako i kineska zemljopisna imena (npr. Šangaj), pišu prema uobičajenom izgovoru u hrvatskome te u skladu s pravilom o transkripciji kineskih slogova u *pinyin*u, umjesto engleskoga oblika *Wuhan* ime toga kineskoga grada u hrvatskome se jeziku piše *Vuhan*. Prema transkripcijskome pravilu slog *wu* zapisuje kao *vu*, a slog *han* kao *han*.

Leksikalizacija naziva *sars* i *sida* moguća je jer ti nazivi nisu službeno registrirani s brojem i spojnicom, kao naziv *COVID-19*, što olakšava njihovu morfološku prilagodbu.

U skladu s ukratko navedenim pravilima o pisanju pokrata i leksikalizaciji u vezi s pisanjem i sklonidbom naziva *COVID-19* u hrvatskome standardnom jeziku preporučuje se sljedeće:

Leksikalizirani zapisi, kao primjerice *Covid 19*, *G Covida 19* nisu preporučeni u standardnome jeziku jer se nazivi bolesti, kao i drugi nazivi, u pravilu pišu malim početnim slovom. Stoga bi umjesto velikoga početnoga slova taj naziv trebalo pisati malim početnim slovom *covid 19*, što također nije u skladu s pravilom o leksikalizaciji stranih pokrata jer bi se slovni zapis i izgovor trebali poklapati. Slovo *c* izgovara se kao *k* te bi zapis trebalo fonetizirati i pisati

kovid 19, odnosno *kovib 19* ako se u hrvatskome engleska riječ *disease* zamijeni riječju *bolest*. Budući da bi se takvim zapisom leksikalizirani zapis razlikovao od službenoga naziva bolesti, ne preporučuje se u hrvatskome standardnom jeziku.

S obzirom na to da se u nazivu *COVID-19* na kraju nalazi broj, koji je od pokrate odvojen spojnicom, taj se naziv ne sklanja i ne preporučuje se umetanje nastavaka između pokrate i broja (*COVID-a-19*), niti iza broja 19 (*COVID-19-a*). Umjesto toga uz naziv, tj. pokratu *COVID-19* dobro je navoditi riječ *bolest* kao apoziciju koja ga pobliže označava i ovisno o rečeničnome kontekstu sklanjati samo tu riječ, npr. *Pojavili su se novi slučajevi oboljelih od bolesti COVID-19*, *pandemija bolesti COVID-19*. Broj 19 i spojnica mogu se izostaviti u manje formalnim kontekstima, pri čemu se pokrata *COVID* može sklanjati u skladu s pravilom o sklanjanju pokrata u hrvatskome jeziku (*COVID-a*, *COVID-om*), a pisanje bez spojnice u kosim padežima (*COVID-19*, *COVID-a 19*), ako je nužno, moguće je provoditi u ograničenoj uporabi (npr. u službenim tablicama).

Pokrata *COVID* bez broja 19 i spojnice može se upotrebljavati u svezama s drugim riječima kao njihova dopuna, npr. *COVID bolnica*, *COVID bolesnik*, *COVID mjere* i u takvim se izrazima ne sklanja (*COVID bolnice*, *COVID bolesnika*, *COVID mjerama*).

Naziv *COVID-19* stručna je medicinska pokrata izvedena od engleskoga naziva bolesti *coronavirus disease* te se u općoj, tj. široj javnoj i medijskoj upotrebi u hrvatskome jeziku uz izraz *bolest COVID-19* preporučuje upotrebljavati izraz *koronavirusna bolest* kao puni naziv te bolesti koji je, za razliku od naziva *COVID-19*, razumljiv širemu krugu govornika, a ne samo užemu krugu stručnjaka.